□

رحمٰن □ رحيم آهي

تاليف اسماءُ الحسنيٰ

حضرت محمد راشد روضي ڌڻي□

حاشيا، ترتيب □ تحقيق

نور احمد ميمڻ

جامع مسجد رباني، هاءِ وي ڪالوني،
اسڪيم-33، نزد جمالي پُل، ڪراچي ايسٽ
فون: 0313-2707097

حکمتِ قرآن اِنسٹیٹیوٹ

کتاب جو نالو: الله رحمٰن ۽ رحيم آهي
پهريون ڇاپو: 2020ع
تاليف اسماءُ الحسنيٰ: حضرت محمد راشد روضي ﷫
حاشيا، ترتيب ۽ تحقيق: نور احمد ميمڻ
ڪمپوزنگ: عبدالله جروار
ڇپيندڙ: ذڪي سنز پرنٽرس، ڪراچي
ڇپائيندڙ : حڪمتِ قرآن انسٽيٽيوٽ، ڪراچي
قيمت : 30/= رپيا

دعوتي سلسلي جا ڪتابڙا

(1) الله رحمان ۽ رحيم آهي (2) دعوت الي الله (3) منهنجو قرآن تي عمل پورو يا اڌورو؟ (4) هڪ مسلمان جي لاءِ محبت ۽ دوستيءَ جو معيار (5) مسلمان جي حيثيت ۽ منهنجي ذميواري (6) ڪير آهي جو الله کي قرض ڏئي؟ (7) قرآن سمجهي پڙهڻ لازم آهي (8) الله تي ايمان جون عملي صورتون

هي ڪتابڙا ڇپائڻ جي اجازت آهي. سرنديءَ وارن ماڻهن يا مسجد انتظاميه جي پاران نمازين ۾ پاڙيوارن ۾ تقسيم ڪرڻ سان دعوت جي وڏي ديني سرگرمي سرانجام ڏئي سگهبي. ان مقصد جي لاءِ ڪنهن به موضوع جا هڪ سؤ ڪتابڙا هڪ هزار رپين ۾ هيٺين هنڌن تان ملي سگهندا.

اسٽاڪسٽ

- سنڌيڪا اڪيڊمي B-24، نيشنل آٽو پلازه مارسٽن روڊ ڪراچي74400. فون: 021-32737290
- سنڌيڪا بوڪ شاپ: شاپ نمبر5، ميزنائين فلور، حيدرآباد ٽريڊ سينٽر، حيدر چوڪ، 03133692150
- سنڌيڪا بوڪ شاپ، 19 بلديه پلازه گهنٽا گهر چوڪ سکر فون: - 03352233803 03013431537
- سنڌيڪا بوڪ شاپ، جي پي او روڊ پوسٽ آفيس پنيان لاڙڪاڻو فون: 03313480039

حکمت قرآن انسٹیٹیوٹ
رابطي لاءِ:

جامع مسجد رباني، هاءِ وي ڪالوني،
اسڪيم-33، نزد جمالي پُل، ڪراچي ايسٽ

فون: 2707097-0313

فهرست

مهاڳ

اسماءُ الحسنيٰ جو انساني زندگيءَ تي اثر

قرآن مجيد الله تعاليٰ فرمايو آهي ته:

وَ لِلّٰهِ الۡاَسۡمَآءُ الۡحُسۡنٰى فَادۡعُوۡهُ بِهَا .... (الاعراف : 180)

ترجمو: ”الله تعاليٰ جا نالا (صفتون) پاڪ پيارا آهن، تنهن ڪري توهان انهن ئي نالن سان کيس پڪاريو پڇاريو.“

الله تعاليٰ کي انهن نالن سان پڪارڻ پڇارڻ اطاعت لاءِ معيار بڻائڻ جو قرآن حديث آيل حڪم اسان جي زندگيءَ انهن نالن صفتن جي اهميت چٽي ڪري سامهون آڻي ٿو. انسان کي خليفو يا نائب ڪري پيدا ڪيو ويو آهي انسان جي انهيءَ نيابت لاءِ الله تعاليٰ پنهنجي نالن صفتن جو شعور قرآن مجيد جي ذريعي انسان کي ڏنو آهي. انهيءَ حوالي سان اسماءُ الحسنيٰ هڪ طرف ذات باري تعاليٰ جي معرفت جو هڪ وسيلو آهن ته ٻئي طرف انسان جي پنهنجي ذات جي نشونما يعني تڪميل انسانيت جو ذريعو آهن. انسان بحيثيت خليفي جي، انهن اسماءُ جو جيترو زياده علم، شعور عمل رکندو، اهو ذات باري تعاليٰ جي معرفت به اڳرو رهندو. ساڳيءَ طرح سندس انسانيت به توازن، حسن نکار هوندو. حجة الاسلام امام محمد غزاليءَ پنهنجي ڪتاب شرح اسماءُ الحسنيٰ فرمائين ٿا ته:

”الله تعاليٰ جي اسماءَ مقربين جو حصو يا صفتن سان تعلق ٽن ڳالهين آهي:
صفتن سان پهريون تعلق: انهن اسماءُ جي معنيٰ کي ڪشف مشاهدي سان سمجهڻ. انهن صفتن جو الله تعاليٰ سان موصوف هئڻ اهڙي طرح منڪشف ٿي

وڃي، جهڙي طرح انسان کي پنهنجي صفتن جي مٿان يقين ٿي ويندو آهي، جيڪو ماڻهوءَ کي پنهنجي عملي زندگيءَ جي ذريعي باطني مشاهدي سان حاصل ٿيندو آهي.

صفتن سان ٻيو تعلق: الله جي انهن صفتن کي اهڙي عظمت جي نظر سان ڏسڻ جو ماڻهوءَ کي پاڻ انهن صفتن سان حتي الامڪان متصف ٿيڻ جو شوق پيدا ٿي پوي، تان جو ماڻهو انهن صفتن جي ذريعي خدا جي ويجهو ٿي پوي.

صفتن سان ٽيون تعلق: انسان جو ممڪن حد تائين انهن صفتن کي حاصل ڪري انهن جي خوبين سان پنهنجي ذات جي نشونما ڪرڻ، اهڙي طرح رباني ٻانهو يعني رب جو مقرب بڻجي وڃڻ، ڇاڪاڻ ته انهن صفتن جي ڪري ماڻهو ملاءَ اعليٰ جي انهن فرشتن جو رفيق بڻجي وڃي ٿو، جيڪي بارگاهه الاهي ۾ مقربين آهن. پوءِ جيڪو شخص انهن صفتن سان جيتري مشابهت حاصل ڪري وٺي ٿو، ان مشابهت آڌار الله تعاليٰ جو قرب حاصل ڪري وٺي ٿو.“ (شرح اسماءُ الحسنيٰ)

حضرت محمد راشد روضي ڌڻي۾ پنهنجي دور جو يڪتا ولي، عالم، داعي ۽ سماج سڌارڪ انسان هو. هُن پنهنجي علم، رشد، هدايت ۽ دعوتي ڪوششن سان هزارين صالح ۽ ديندار انسان پيدا ڪيا ۽ سندس پيدا ڪيل جماعت لکن جي تعداد ۾ هند ۽ سنڌ ۾ موجود آهي. هن بزرگ دعوت جي اسپرٽ ۽ اڻٿڪ ڪوششن سان انسانن کي اونداهين مان ڪڍي پاڻ کي الله جو وڏو ولي ثابت ڪري ڏيکاريو. عالم به ڪمال درجي جو هو. حضرت روضي ڌڻيءَ جي علم ۽ سندن سڌارڪ ڪوششن تي ڪم ڪرڻ جو وڏو ميدان آهي. شاهه عبداللطيف يونيورسٽي خيرپور ۾ حضرت روضي ڌڻي چيئر به قائم آهي، اها مؤثر ڪم تڏهن ڪري سگهندي جڏهن حضرت روضي ڌڻيءَ جي ڪمن کي هند ۽ سنڌ لاءِ هڪ وڏي سوشل ريفارميشن

جي تحريڪ طور اڀيان آٽي. حضـرت روضـي ڌڻيءَ جي ولايت به انهيءَ ريفارميشن جو لازمي مظهر حقيقت آهي. پين موضوعن تي لکيـل ڪتـابن سـان گڏ شرح اسماءُ الحسـنيٰ حضـرت روضـي ڌڻي جـو بلند پايه علمي ڪتاب آهي. 2008ع شايع ٿيل ان ڪتـاب اللــه تعـاليٰ جي اســماء جي ڪبريـائي، تقــدس، ان جي قــدرت، ان جــو جمــال، ان جــو انســاني زنــدگيءَ تي اثر، ان جــو انســان لاءِ تعبد، تعلق، تخلق ڪي ڪي نهايت عالمـاڻي نمـوني پيش ٿيـل آهن. مولانـا محمـد اسـماعيل ميمڻ نوشـهري واري فارسيءَ لکيـل ڪتـاب جـو شـاندار سـنڌي ترجمو ڪيو آهي. مون ان ڪتاب مان الله تعاليٰ جا تي اســماءَ منــڌ وارا ســامهون رکي ان تي حاشــيا لکي هي ننــڍڙو ڪتــاب تيــار ڪيــو آهي. حضــرت روضي ڌڻيءَ جي ڪتاب اسماءُ اللـه الحسـنيٰ مـان ورتــل عبــارت ٿلهن اکــرن پــڌري آهي حاشــيا سنهي لکت ڏنـل آهن. مـون کي پڪ آهي تـه هن ڪتاب پڙهڻ سان اوهان کي حضـرت روضـي ڌڻيءَ جـو مڪمـل ڪتـاب پــڙهڻ جي ضـرور امنـگ پيـدا ٿيندي.

نور احمد ميمڻ

الله

الله () جيڪو عبادت جو مستحق آهي، هي ان جو ذاتي نالو آهي، جڏهن ته سندس ٻيا سمورا نالا صفاتي آهن. حقيقت واري واٽ جي پانڌيئڙن وٽ "الله" ان موجود پاڪ ذات جو نالو آهي، جيڪا الوهيت (الله هئڻ) جي سمورين صفتن سان سينگاريل آهي، اهائي ذات پنهنجو حقيقي وجود رکي ٿي، ان يڪتا (هڪ ئي) ذات کانسواءِ هر موجود شيءِ پنهنجي ڪا به ذاتي حيثيت نٿي رکي، باقي هن ڪائنات هر چيز کي جيڪا حيثيت يا وجود حاصل آهي، اهو فقط خالق ڪائنات سان نسبت تعلق جي آڌار تي آهي ان بنياد تحت آهي ته ان شيءِ جو رخ پنهنجي خالق ڏانهن رهيو آهي. اهڙو ئي اشارو هن آيت مبارڪه مان ملي ٿو: اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ: "كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ" (القصص:88). يعني ته هر شيءِ کي فنا آهي، مگر ان جو طرف، يعني ان جي نسبت تعلق کي بقا آهي، اهو هميشه قائم رهندو، باقي ٻيون سموريون نسبتون تعلق ختم ٿيندڙ آهن، تنهن ڪري اهو چوڻ بلڪل درست آهي ته "لَا مُوجُودَ فِي الْحَقِيْقَتِ وَبِا لذَّاتِ اِلَا اللّٰہ" يعني حقيقت   ذاتي طور تي

الله () ان واجب الوجود پاڪ ذات جو مخصوص نالو آهي، جيڪو صحيح معنيٰ عبادت جي لائق آهي. جڏهن ته لفظ "الٰه" جي معنيٰ آهي معبود، پوءِ اهو سچو هجي يا ڪوڙو، اهو لفظ انهن ٻنهي لاءِ استعمال ٿيندو آهي. اسم "الله" جي مفهوم الله () جي سمورين صفتن جي معنيٰ

موجود آهي، جڏهن ته ٻين مبارڪ نالن جي نسبت باري تعاليٰ جي بيشمار صفتن مان ڪنهن هڪ صفت ڏانهن ئي آهي ۽ هي اسم مبارڪ الله (ﷻ)ڪانسواءِ ٻي ڪنهن لاءِ به استعمال نٿو ڪري سگهجي، نه حقيقي طور ۽ نه وري مجازي طور. باقي سندس ٻيا صفاتي نالا ٻين لاءِ به استعمال ٿي سگهن ٿا، پوءِ ڪٽي اهي مجازي طرح ئي ڇو نه هجن.• ان مان اها ڄاڻ ملي ٿي، ته ان مالڪ الملڪ جي بابرڪت نالن منجهان "الله" وارو نالو ٻين سمورن کان مٿاهون آهي، جنهن ڪي "اسم اعظم" چئجي ٿو.♣جڏهن ته ٻين اسمن کي "اسماءُ الله" چيو ويندو آهي. اهڙيءَ ريت سندس ٻين سمورن صفاتي اسمن جي معنائن کي مجازي طور ڪنهن ٻانهي سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر "الله" واري اسم مبارڪ کي صرف "تعلق" لاءِ ئي استعمال ڪيو ويندو ۽ نه "تخلق" لاءِ. يعني هن اسم سان ٻانهو پنهنجو تعلق ته قائم ڪري سگهندو، پر ان جي معنيٰ سان موصوف ٿي نه سگهندو، جهڙيءَ ريت ٻين اسمن سان موصوف ٿئي ٿو.

• الله تعاليٰ جي صفتن جو عڪس ان جي اشرف المخلوقات انسان جي مٿان پيل آهي. وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِيْ ۽ وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا ۾ اها عطا سمايل آهي. ان جي تصديق هن حديث قدسيءَ مان به ملي ٿي، جنهن ۾ فرمايل آهي ته: تخلقوا باخلاق اللّٰہ. الله تعاليٰ فرمائي ٿو ته الله جي اخلاقن ۽ صفتن سان پاڻ کي سنواريو پر انهن صفتن جو عڪس (حصو) ماڻهن کي مليل آهي. پوري طرح الله تعاليٰ جي ذات ئي انهن صفتن جي مالڪ آهي.

♣ ڪجهه عالمن وٽ الله تعاليٰ جا صفاتي نالا به اسم اعظم آهن. ٻانهو هميشه الله تعاليٰ جو محتاج آهي. جڏهن به هو پنهنجي احتياج، ضرورت ۽ مدد لاءِ ان جي ذاتي يا ڪنهن به صفاتي نالي کي پنهنجي درد، مدد ۽ حاجت ۾ پڪاري ٿو ۽ الله تعاليٰ سان پنهنجي انتهائي عاجزي، بيوسي ۽ خشيت سان پنهنجي عبديت ۽ حُب کي اظهاري ٿو، ان وقت ان لاءِ الله تعاليٰ جو اهو نالو اسم اعظم آهي.

تَعَلُّقُ

عارف (معرفت جي طالب) کي هن اسم مان "تاله" جو پاڳو ملندو آهي، جنهن جو طريقو هي آهي ته عارف دل جي مڪمل توجهه ۽ ڌيان سان الله (جَلَّ جَلالاً) جي ياد ۾ مستغرق (گم) ٿي وڃي، ان ذات کانسواءِ ڪنهن ٻئي ڏانهن نه واجهائي ۽ ان کانسواءِ ڪنهن ٻئي (غير) ۾ نه ته ڪا اميد رکي ۽ نه ڪنهن غير کان ڪو ڀئو ڪري.◆ ايتري قدر جو شهود واري اک ۾ ڪيس ڪو ٻيو نظر ئي نه اچي. جيئن هن فارسي شعر ۾ ٻڌايو ويو آهي:

رفت او ز ميان ۽مين خدا ماند خدا
الفقر اذا تَمَّ فهو الله، اين است

يعني: جڏهن غير وچان نڪري ويو ته پوءِ فقط ۽ فقط اهائي ذات باقي وڃي بچي، ان ڪري مقولي "اِذَا تْمَّ فَهُوَ اللّٰہ" جو مطلب به اهو ئي آهي، ته ڪامل فقيري تڏهن حاصل ٿيندي، جڏهن خدا جي ذات وڃي باقي بچي ۽ ٻي ڪنهن به شيءِ جو وجود ئي پڻتي نه رهي.•

◆ نه ڪنهن ٻئي ڏانهن واجهائڻ، نه ڪنهن ٻئي ۾ اميد رکڻ ۽ نه ڪنهن غير کان ڀؤ ڪرڻ، اهي توحيد جا مٿانهان مقامات آهن جن ڏانهن حضرت روضي ڌڻيءَ خاص توجهه ڇڪايو آهي.

• انهيءَ ڪري ئي مومن کان روزانو هر نماز ۾ ورائي ورائي هي چوايو وڃي ٿو ته اِيَّاکَ نَعْبُدُ وَ اِيَّاکَ نَسْتَعِيْنُ رڳو تنهنجي ئي عبادت ڪريون ٿا ۽ رڳو توکان ئي مدد گهرون ٿا. وَحْدَهٗ لَاشَرِيْکَ لَہٗ جو اقرار به انهيءَ لاءِ آهي. پر جيڪي ڏهن ماٺهو نبين، ولين ۽ مرشدن کي استعانت ۾ مدد لاءِ باقي رکندو ته مومن ۾ ڪامل ٻانهو نه رهندو. انهيءَ ڪري ٻانهي لاءِ ضروري آهي ته: الله تعاليٰ سان پنهنجي تعلق کي هيٺين طريقن سان سگهارو ڪري:

1- هو الله تعاليٰ جي تخليق تي غور ويچار

تَعَبُّدۡ

عبدالله (اللـه جَـلَّ جَلالُہٗ جـو پـانهو) ان پـانهي کي سـڏيو وينـدو آهي، جنهن جي مٿـان اللـه تعـاليٰ پنهنجن سمورن اسمن مبارڪن سان تجلي فرمائي هجي. ان ڪـري اهـڙي پـانهي جي عبـادت ٻين سمورن ٻانهن جي عبادت کان افضل ترين ۽ اعليٰ ترين ٿي پوندي، ڇو ته اهو ٻانهو جڏهن اسـم اعظم

ڪري ۽ حيران رهي ۽ پوءِ پاڻ به مڪمل خدا رتي زندگي گذاري ۽ جابجا ان جو ذڪـر ۽ مـاڻهن ۾ ان جي پچار ڪري.

2- ان کانسواءِ ٻئي پاسي نه نهاري ۽ پنهنجون سڀ اميدون، آسرا ۽ سهارا اللـه تعـاليٰ جي ذات سـان وابسته ڪري. پنهنجون سڀ مشڪلون آسـان ٿيڻ جو ان ۾ ئي آسرو رکي. الله تعاليٰ جي صفتن کي ڄاڻي ته الله تعاليٰ ڪهڙين قـوتن جـو مـالڪ آهي. پوءِ انهن سيني صفتن ۽ قوتن ۾ ڪنهن کي به الله تعاليٰ جو شريڪ نه ڪري.

3- الله تعاليٰ جي جوڙيل قانونن جي اطاعت اختيار ڪري. الله تعاليٰ کي سچو مڃڻ اهـو نـه آهي تـه رڳو زبان سان الله تعاليٰ جو اقرار ڪـري پـر هن کي سـچو مڃڻ هيءُ آهي تـه هُن جيڪـا پنهنجي ڪتاب ۾ هـدايت مـوڪلي آهي، انهيءَ کي پنهنجي لاءِ هادي بڻـائي. ان جي رسـولن جيڪـا تعليم ڏني آهي، انهيءَ کي پنهنجي دل سـان مڃي ۽ انهيءَ تي عمل ڪري ڏيکاري.

اللـه جي سـيني رسـولن توحيـد جي تعليم ڏني آهي:

قرآن حڪيم ۾ ٻڌايو ويو آهي ته هي توحيد جي تعليم ڪا نـئين ڳالهـه نـاهين پـر اهـوئي پيغـام آهي جيڪـو شروع کان الله تعاليٰ جي طرفان اينـدو رهيـو آهي. انهيءَ ڪـري هـر رسـول هن سـاڳي پيغـام کي ورجائيندو رهيو. مثلاً حضرت نوح ۽ لاءِ قرآن ٻـڌايو ويو آهي:

وَ لَقَدۡ اَرۡسَلۡنَا نُوۡحًا اِلٰی قَوۡمِہٖۤ فَقَـالَ یٰقَوۡمِ اعۡبُـدُوا اللّٰہَ مَـا

“الله ” جي جلوي سان سرفراز ٿيو آهي، ته الله (جَلَّ جَلاَلُهٗ) جي انهن سمورين صفتن سان پڻ موصوف ٿي ويو، جيڪي سموريون صفتون هن اسم مبارڪ اندر موجود آهن، ان ڪري هاڻي الله تعاليٰ جي سمورين صفتن جي جلوي ماڻڻ کان پوءِ عبادت ڪندڙ جي عبادت لازمي طور پين جي عبادتن کان گهڻو مٿاهين ٿي ويندي. ان ڪري ئي اهو ٻانهو حقيقي معنيٰ ۾ “عبدالله” ٿي ويندو. اهو ئي سبب آهي، ته اسم “عبدالله” سان اسان جي

لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ؕ
(المومنون: 21)

ترجمو: “بيشڪ نوح کي سندس قوم ڏانهن موڪليوسون پوءِ چيائين ته اي منهنجي قوم! الله جي عبادت ڪريو. ان کانسواءِ اوهان جو ڪو معبود ۽ ڪارساز نه آهي.”

حضرت نوح عليه السلام کان پوءِ اچڻ واري رسول چيو:

فَاَرْسَلْنَا فِيْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ؕ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ
(المومنون: 12)

ترجمو: “پوءِ منجهن هڪ پيغمبر انهن (جي قبيلي) مان موڪليوسون. (تنهن چين) ته الله جي عبادت ڪريو. ان کانسواءِ اوهان جو ڪو معبود نه آهي، پوءِ ڇو نه ڊڄندا آهيو؟”

حضرت هود عليه السلام لاءِ قرآن حڪيم ٻڌايو آهي ته:

قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ؕ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ
(الاعراف: 65)

ترجمو: “چيائين ته اي منهنجي قوم! رڳو هڪ الله جي عبديت اختيار ڪيو. ان کانسواءِ اوهان جو ڪو به معبود ۽ ڪارساز نه آهي. پوءِ ڇو نه ڊڄندا آهيو؟”

حضرت صالح عليه السلام لاءِ به قرآن حڪيم ساڳي شهادت ڏني آهي ته:

قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ (الاعراف: 71)

نبي ڪريمﷺ جن کي خصوصي نسبت حاصل آهي. تڏهن ته ڪين الله تعاليٰ قرآن پاڪ ۾ اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ: لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوْهُ (الجن: 19) جڏهن الله (جَلَّ جَلالُهٗ) جو ٻانهو الله جي عبادت لاءِ اٿي بيٺو.) چئي ان نالي سان مخصوص فرمايو. ان ڪري ائين چئي سگهجي ٿو ته هاٺي هيءُ اسم حقيقت ۾ صرف حضورﷺ جن جي ذات لاءِ مخصوص ٿيو، باقي ٻين ولين ۾ قطبن سڳورن کي فقط حضور ڪريمﷺ جن جي ورثي ملڻ ۾ سندن

ترجمو: ”ڇيائين ته اي منهنجي قوم رڳو هڪ الله جي عبديت اختيار ڪيو. ان ڪانسواءِ اوهان جو ڪو به معبود ۽ ڪارساز نه آهي.“

حضرت الياس عليه السلام چيو:

اَتَدْعُوْنَ بَعْلًا وَّتَذَرُوْنَ اَحْسَنَ الْخَالِقِيْنَ ﴿١٢٥﴾ اللّٰهَ رَبَّكُمْ وَ رَبَّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿١٢٦﴾ (الصافات)

ترجمو: ”ڇو توهان بعل (نالي بت) کي پوڄيندا آهيو ۽ سڀ کان ڀلي خلقيندڙ کي ڇڏي ڏيندا آهيو (جو) الله اوهان جو پالڻهار ۽ اوهان جي اڳين ابن ڏاڏن جو پالڻهار آهي.“

حضرت يعقو لاءِ به ساڳي ڳالهه قرآن حڪيم ياد ڏياري آهي ته ان پنهنجي آخري وقت ۾ پنهنجي پٽن کان ساڳيو اقرار ورتو:

اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوْبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنِيْهِ مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ بَعْدِيْ قَالُوْا نَعْبُدُ اِلٰـهَكَ وَ اِلٰـهَ اٰبَآئِكَ اِبْرٰهٖمَ وَ اِسْمٰعِيْلَ وَ اِسْحٰقَ اِلٰـهًا وَّاحِدًا وَّ نَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ (البقره: 111)

ترجمو: ”(اي ڪتاب وارؤ!) اوهان (تڏهن) حاضر هيؤ ڇا؟ جڏهن يعقوب کي موت ويجهو ٿيو، جڏهن پنهنجي پٽن کي چيائين ته مون کانپوءِ ڪنهن جي عبادت ڪندؤ؟ تڏهن چيائون ته تنهنجي خدا جي ۽ تنهنجي پيءُ ڏاڏي ابراهيم ۽ اسماعيل ۽ اسحاق جي خدا جي، جيڪو اڪيلو خدا آهي، عبادت ڪنداسون ۽ اسين سندس حڪم مڃينداسون۔“

حضرت موسيٰ عليه السلام به پنهنجي قوم کي ساڳي ڳالهه ڪئي، جڏهن قوم وارن چيس ته خدا

پيرويءَ ان نالي سان سڏيو وڃي ٿو. پيو اهو به ياد رکڻ کپي ته حضور انور جن ڪانسواءِ ٻي ڪنهن لاءِ به هي اسم جڏهن استعمال ڪيو ويندو ته اهو استعمال مجازي طور هوندو، حقيقي طور نه. اهو مسئلو هن ريت به سمجهي سگهجي ٿو ته، الله تعاليٰ جي مڙني اسمن مبارڪن واري هر هڪ صفت سندس ذاتي اسم الله (جَلَّ جَلالُہٗ) جي اندر موجود آهي ته پوءِ انهن سمورن اسمن واريون صفتون، هڪ ئي وقت ان اسم ذات ڪٺيون ٿي

جو هڪ مقرب ٺهرائي ڏي:
قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِيْكُمْ اِلٰـهًا وَّ هُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ. (الاعراف: 140)
ترجمو: "چيائين ته ڇا مان الله ڪانسواءِ ڪنهن ٻئي تي اوهان جي لاءِ الٰ تجويز ڪيان! الله ته اهو آهي جنهن اوهان کي جهان وارن تي فضليت ڏني آهي."
اهائي تعليم حضرت عيسيٰ عليه السلام جي هئي، جنهن جو اقرار هو خدا جي حضور هنن لفظن سان ڪندو هو:
وَ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُوْنِيْ وَ اُمِّيَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ قَالَ سُبْحٰنَكَ مَا يَكُوْنُ لِيْۤ اَنْ اَقُوْلَ مَا لَيْسَ لِيْ ٭ بِحَقٍّ ؕ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهٗ فَقَدْ عَلِمْتَهٗ ؕ تَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِيْ وَ لَاۤ اَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِكَ ؕ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ
(المائده: 116)
ترجمو: " جڏهن الله چوندو ته اي عيسيٰ پٽ مريم جا! تو ماڻهن کي چيو هو ڇا ته الله ڪانسواءِ مون کي منهنجي ماءُ کي به خدا ڪري مڃيو؟ (عيسيٰ) چوندو ته تون پاڪ آهي. جنهن (ڇوڻ) جو مون کي ڪو حق نه آهي سو ڇوڻ مون کي ڪيئن ڄڳائيندو؟ جيڪڏهن مون اهو چيو هو ته بيشڪ اهو توکي معلوم هوندو. جيڪي منهنجي دل آهي سو (تون) ڄاڻندو آهين جيڪي تنهنجي دل آهي سو (آءٌ) نه ڄاڻندو آهيان، ڇو ته تون ئي ڳجهن جو ڏاڍو ڄاڻندڙ آهين."

اها ساڳي تعليم محفوظ مڪمل شڪل پيغبر اسلام جي ذريعي سڄي انسانيت تائين هنن لفظن

ويون. ته هاڻي جـڏهن (عبداللـه) “اللـه جـو ٻـانهو” فقط هڪ کي سڏيو ويو، ته ٻيـا سـڀ مجـازي ٻانهـا ٿيا ويندا. پوءِ ڪٽي کهڙي به اسم جو تخلق ۽ تعبـد کين حاصل هجي: ڇو ته اسـم اللــه واري جـامعيت (سـيني صـفتن کي سـموئڻ) ٻي ڪنهن اسـم ۾ موجود نه آهي.

۽ پهچائي وئي:
اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُوْنَ اَنَّ مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰى ۭ قُلْ لَّآ اَشْهَدُ ۚ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّاِنَّنِيْ بَرِيْۗءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ۘ ١٩ (الانعام: 19)

ترجمو: “اوهان ثابت ڪري سگهندؤ ڇا ته الله سـان ٻيا به عبادت جي لائق آهن؟ چؤ تـه آءٌ (اهـڙي باطـل ڪم جي) شاهدي نٿو ڏيان. چؤ ته هڪ الله کانسـواءِ ڪو به عبادت جي لائق ڪارسـاز ڪـونهي ۽ جن ٻين کي اوهـان شـريڪ بڻائينـدا آهيـو تن کـان آءٌ بـيزار آهيان.”

وَ اِلٰـهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ. (البقره: 161)

ترجمـو: “۽ اوهـان جـو خـدا اڪيلـو خـدا آهي. ان کانسواءِ ڪـو به عبادت جي لائق ڪارسـاز نـه آهي ۽ اهو ٻاجهارو مهربان آهي.”

سيني پيغمبرن الله جي توحيـد انسـانن تـائين پڄـائڻ جي ذميواري سرانجام ڏني آهي. انسانن جي هدايت ۽ رهنمائيءَ جو سرچشمو توحيد جي تعليم ئي آهي. ان ڪري توحيد کانسواءِ انسانن جي عقيدن ۽ عملن جي اهميت ڪانـه رهنـدي. جيڪـو مـاڻهو توحيـد جي تعليم کانسـواءِ جيئنـدو سـو مشـرڪاڻن طـريقن تي جيئنـدو، جيڪـو نـبين جي تعليم جـو مخـالف طريقـو آهي.

- دين اسلام ۾ حضور ﷺ کي ايترو مرتبو عطا ڪرڻ جي باوجود عبـديت جي درجي تي رکيـو ويـو آهي ۽ ايمان آڻڻ جي لاءِ جڏهن ڪلمو شريف پڙهـائي اللـه تعاليٰ جي وحـدانيت جـو اقـرار ڪرايـو ويـو آهي تـه

الرحمٰن - الرحيم

رحمٰن: جنهن جي معـــــنيٰ آهي رحم كنـــــدڙ. حقيقت وارن وٽ رحمان ۽ رحيم ٻئي اسـم رحمت مـان ٺهيـا اهن ۽ ٻنهي ۾ مبـالغي (گهڻـائيءَ) جي معنيٰ آهي. رحمان ۾ مبالغو وڌيڪ آهي، ڇـو تـه ان مان دنيا ۽ آخـرت ٻنهي جي رحمت مـراد آهي، ٻيـو

ساڳي وقت ان جي رسول لاءِ عبديت جو اقرار كيو ويـو آهي. انسـاني مـزاج جي هيءَ كمـزوري رهي آهي تـه انهن ديـوي ديوتـائن ۽ رسـولن يـا ولين كي پنهنجو ڏاتار ۽ خدا بنـائڻ ۾ وسـان نـه گهٽـايو آهي ۽ كنهن به مذهب جا پيروكار انهيءَ بچڙائيءَ كان نـه بچي سـگهيا آهن. ايسـتائين جـو ٻـڌمت ۽ جين مت وارا ماڻهو به ان ويڌن كان پاڻ بچائي نه سگهيا آهن، حالانكه انهن جي تعليم ۾ خدا جو تصور ئي كونهي، پوءِ به انهن جي پيروكارن جي حالت اهـا بڻجي وئي جـو انهن ٻـڌ ۽ مهـاوير جي وفـات كـان پـوءِ ٿـوري عرصي ۾ سندن مورتيون ٺاهي انهن جي پوڄا كرڻ شروع كئي. كنفيوشـس بـه ديوتـائن جي پوڄـا كي ننديو هو پـر ان جي وفـات پڄاڻـا چين جي معبـدن ۾ كنفيوشـس جـا مجسـما پـوڄڻ لڳـا. اهـڙي طـرح عيسـائين عيسـيٰ ۽ مـريم كي خـدائي تقـديس جـو درجـو ڏئي كليسـائن ۾ انهن جي الـوهيت جـا ترانـا ڳائڻ شـروع كيـا. هنـدن ۾ اوتـار جـو عقيـدو انهيءَ رسول پرستيءَ جي جهلك آهي ۽ خود عيسائين جي اها رسول پرستي هندن جي اوتار واري عقيـدي جـو چربو آهي. انهيءَ كري قـرآن كـريم انهيءَ رسـول پرستيءَ جو رستو هميشه لاءِ اهڙي طرح بنـد كـري ڇـڏيو جـو كـو بـه عقيـدت جي نـالي تي انهيءَ جـو دروازو كـولي نـه سـگهي. هينـئر مسـلمانن لاءِ هي طئي كيو ويو آهي ته انهن جو ايمان تيسـتائين مڃڻ جوڳو ناهي جيستائين هو حضور ﷺ جي لاءِ الله تعـاليٰ جي عبديت ۽ ٻانهي هجڻ جو اقرار نٿا كن.

سبب اهو به آهي ته اسم رحمٰن الله (جَــلَّ جَلاَلُهُ) جي ذات مقدس لاءِ ئي مخصوص آهي.

رحمت جي معـنيٰ آهي محتـاجن تي پلائيءَ جي پالوت كـرڻ، ۽ الله (جَلَّ جَلاَلُهُ) جي رحمت مان مراد آهي اهڙي عام رحمت، جنهن ۾ دنيا ۽ آخرت جــون ســـــڀ نعمتــــون اچي وڃن. پين لفظن ۾ رحمت الاهيءَ جي معنيٰ اهي ٻانهن جـون حـاجتون ۽ انهن جون ضرورتون فقط پنهنجي سـخا ۽ عنـايت سـان بنــا كنهن اجــوري وٺڻ يــا كنهن ذاتي مطلب جي پوريون كـرڻ.

• قرآن ۾ جهڙي طرح الله تعاليٰ جي صفت ربـوبيت جـو ذكــر زور سـان ۽ وري وري آيــو آهي، اهڙي طرح سندس صفت رحمت جـو ذكــر بـه وري وري آيو آهي. قرآن جي هر سورت جي ابتدا ان الله جي نالي سان تـئي ٿي جيكــو رحمـان ۽ رحيم آهي. كــٿي اهــو اللــه رحيم ۽ ودود آهي تــه كــٿي تــواب الرحيم آهي. كٿي غفور الرحيم آهي ته كــٿي عزيــز الــرحيم آهي ۽ كــٿي وري برالــرحيم آهي. قــرآن ۾ گهٽ ۾ گهٽ ڏيڍ سؤ دفعا الله جا اهڙا نــالا آيــا آهن، جن ۾ رحمــان ۽ رحيم موجــود آهي. پيــا هنــذ جن ۾ رحمت جو ذكر آهي، سي الڳ آهن. هــونئن تــه هنن ٻن لفظن جو مادو هك ئي آهي پر ٻوليءَ جي قائدن روءِ انهن ۾ هك لطيــف فــرق ضــرور آهي. رحمــان لفظ جي معنيٰ آهي جنهن جي رحمت هنگامي طرح شدت سـان پـڌري تـئي ۽ رحيم جي معـنيٰ ۾ اهـڙي رحمت آهي جيكــا لڳاتــار ۽ لازمي كارفرمــا هجي. جــيئن اللــه تعــاليٰ انســان جي طبعي گهــرجن هــوا، روشني ۽ پاڻيءَ كي پنهنجي رحمت سـان عـام جـام مهيا كـري ڇڏيو آهي ۽ هميشـه سـندس رحمت جــو ظهور ٿيندو رهي ٿو. فرمايائين: وَ رَحْمَتِيْ وَسِعَتْ كُـلَّ شَيْءٍ "منهنجي رحمت دنيا جي هر شيءِ كي گهــيري ركيو آهي." ان كري رحمان صـفتي رحمت آهي تــه رحيم وري فعلي رحمت آهي ۽ قــــرآن ٻنهي رحمتن كي واضــح كيــو آهي. يعــني ان ذات ۾ رحمت آهي ڇاكاڻ ته هو "الرحمان" آهي ۽ صـرف ايـترو نـاهي پر هميشه ان جي رحمت جو ظهور به ٿيندو رهي ٿـو

تَعَلُّقُ

معرفت الاهيءَ جي طالب کي هنن ٻنهي اسمن سان تعلق هن ريت نصيب ٿيندو، جڏهن ٻانهي اهو يقين ڪيو ته منعم حقيقي ۽ ولي نعمت (حقيقي نعمت ڪندڙ ۽ نعمت جو بخشيندڙ) صرف ذات باري تعاليٰ ئي آهي ته ان کي گهرجي ته ان ذات پاڪ تي ئي توڪل ڪري ۽ سڀ ڪم ان کي سونپي ۽ ان جي رحمت واري بارگاهه ۾ پوريءَ طرح ڌيان ڌري ۽ ان کانسواءِ ڪنهن به غير کان مدد نه گهري ۽ نه ئي

چاڪاڻ ته هو الرحيم به آهي.

ڪائنات جي نظام ۾ الله تعاليٰ جي رحمت جا ڪرشما:

اها به الله تعاليٰ جي رحمت هئي جو جڏهن انسان کي هن دنيا ۾ موڪليو ويو ته سندس زندگيءَ جي طبعي ضرورتن جو سامان به ڪيس مهيا ڪري ڏنو ويو. انساني زندگيءَ جو پهريون دارومدار هوا تي آهي ته الله تعاليٰ ان هوا کي زمين مٿان اهڙي طرح روان دوان رکيو ۽ ڦهلائي ڇڏيو آهي جو ماڻهو جتي به وڃي ته هوا ساڻس گڏ آهي. هوا سان گڏ روشنيءَ جو انتظام به ساڳي طريقي سان موجود آهي. روشنيءَ کانپوءِ پاڻيءَ جو انتظام به ٿيل آهي. ان کانپوءِ رزق جي ذريعن لاءِ زمين ۾ هر هنڌ اوپڙ جي صلاحيت ۽ پيداوار جا سلسلا ڪارفرما رکيا آهن. الله تعاليٰ انهن وسيلن کي سڀني جي لاءِ اهڙي طرح مهيا ڪيو آهي جو سڀ ان مان فيضياب ٿين ٿا، اهو سڀ انهيءَ جي رحمت سان بنا ليکي لهڻي ملي ٿو. انهن سڀني عطائن کي الله پنهنجي رحمت قرار ڏنو آهي.

فَانْظُرْ اِلٰی اٰثٰرِ رَحْمَتِ اللّٰہِ کَیْفَ یُحْیِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِہَا ؕ اِنَّ ذٰلِکَ لَمُحْیِ الْمَوْتٰی.

(الروم: 50)

ترجمو: ”پوءِ الله جي رحمت جي آثارن تي نظر وجهو ته هو بنجر ويرانيءَ واري موت کانپوءِ زمين کي سرسبزيءَ جي تازي حيات عطا ڪري ٿو. بيشڪ، اهوئي مئلن کي جياريندڙ آهي.“

ڪنهن ۾ئي در ڏانهن واجهائي.•

تَخَلُّقُ

اهڙي ريت وري تخلق (صفت اپنائڻ) جو رستو هي آهي، ته سالڪ الله (جَـلَّ جَلالُہٗ) جي ٻانهن سان رحم وارو ورتاءُ ڪري، ۽ هر هڪ کي رحم واري نظر سان ڏسي ۽ غير شرعي ڪمن کان جان ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪري، ۽ پنهنجي وس آهر

وَ مِنْ اٰيٰتِهٖۤ اَنْ يُّرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرٰتٍ وَّ لِيُذِيْقَكُمْ مِّنْ رَّحْمَتِهٖ وَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِاَمْرِهٖ وَ لِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ (الروم: 46)

ترجمو: "۽ سندس نشانين مان هيءَ آهي ته خوشخبري ڏيندڙ هيرون گهلائيندو آهي ۽ جيئن اوهان کي پنهنجي ٻاجهه جو ذائقو چکائي ۽ سندس حڪم سان ٻيڙيون ترن ۽ سندس فضل مان روزي طلب ڪريو ۽ ته من اوهين شڪرگذار ٿيو."

اَمَّنْ يَّهْدِيْكُمْ فِيْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ مَنْ يُّرْسِلُ الرِّيٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ؕ ءَ اِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ تَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ (النمل: 61)

ترجمو: "اوهان کي بر ۽ بحر جي اونداهين ۾ ڪير سڌو رستو ڏيکاريندو آهي ۽ پنهنجي رحمت (مينهن) کان اڳ خوشخبري ڏيندڙ هوائن کي ڪير گهلائيندو آهي؟ الله سان ڪو ٻيو معبود آهي ڇا؟ (منڪر) جيڪي شريڪ مقرر ڪندا آهن تن کان الله تمام مٿاهون آهي."

وَ هُوَ الَّذِيْ يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْۢ بَعْدِ مَا قَنَطُوْا وَ يَنْشُرُ رَحْمَتَهٗ ؕ وَ هُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيْدُ
(الشوريٰ: 28)

ترجمو: "۽ الله اهو آهي جو ماڻهن جي نااميد ٿيڻ کانپوءِ مينهن هيٺ موڪليندو آهي ۽ پنهنجي رحمت پکيڙيندو آهي ۽ اهوئي ڪارساز ساراهيل آهي."

وَ مِنْ رَّحْمَتِهٖ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَ النَّهَارَ لِتَسْكُنُوْا فِيْهِ وَ لِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ (القصص: 71)

ترجمو: "۽ پنهنجي رحمت سان اوهان لاءِ رات ۽ ڏينهن بڻايائين ته اوهين منجهس آرام وٺو ۽ سندس

محتاجن جون حاجتون پوريون ڪري.◆ پر اهي ڪم پلائي ۽ خير جي ارادي سان ئي ڪري. ڪنهن غرض يا اجوري جي اميد نه رکندو هجي. جيتوڻيڪ حقيقي رحمت ماڻهن وٽان ملڻ ته مشڪل آهي، ڇو ته وٽن نيڪيءَ جي بدلي جو تصور ضرور هوندو آهي، ٻيو نه ته ثواب جي اميد ته هوندي ئي آهي.

فضل مان روزي طلب ڪريو ته جيئن اوهين سندس شڪرگذار رهو.”

آسماني هدايت موڪلڻ به الله جي رحمت آهي:

الله تعاليٰ جيئن انسان جي طبعي ضرورتن جي پورائي ڪي پنهنجي رحمت سڏيو آهي، تيئن انسان جي شرف کي سگهارو ڪندڙ شخصي ۽ روحاني ضرورتن کي پوري ڪرڻ لاءِ وحيءَ جي هدايت موڪلڻ کي به پنهنجي رحمت سڏيو آهي. اهي آسماني ڪتاب سڀني انسانذات لاءِ رحمت آهن. پهريان ڪتاب پنهنجي وقت ۾ رحمت هئا پر جڏهن انهن ۾ تحريف ڪئي وئي ته اها رحمت پنهنجي مڪمل شڪل ۾ قرآن مجيد ۾ محفوظ ڪئي وئي ۽ هاڻي قرآن مجيد رحمت آهي.

وَ مِنْ قَبْلِهٖ كِتٰبُ مُوْسٰۤى اِمَامًا وَّ رَحْمَةً (الاحقاف: 12)

ترجمو: “۽ هن (قرآن) کان اڳ موسيٰ جو ڪتاب دين ۾ رهنما ۽ رحمت هو.”

وَ هٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ فَاتَّبِعُوْهُ وَ اتَّقُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ (الانعام:155)

ترجمو: “هيءُ برڪت وارو ڪتاب (قرآن) لاتوسون، تنهن ڪري ان جي تابعداري ڪريو ۽ تقويٰ اختيار ڪريو ته جيئن اوهان تي رحمت ڪئي وڃي.”

وَلٰكِنْ تَصْدِيْقَ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيْلَ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُدًى وَّرَحْمَةً (يوسف: 111)

ترجمو: “هي قرآن اڳين سچاين جي تصديق ڪندڙ آهي.

تَعَبُّدٌ

عبدالرحمٰن: رحمان جو ٻانهو اهو آهي، جيڪو الله جي اسم "رحمٰن" جو سچو مظهر هجي، جنهن ڪري هو ساري جهان لاءِ رحمت بڻجي پوي سندس رحمت کان ڪو به وانجهيل نه رهي هر هڪ پنهنجي پنهنجي قابليت لياقت آهر ان جي رحمت مان فيضياب ٿيندو رهي.* ڪن بزرگن چيو آهي ته الله (جَلَّ جَلاَلُ) جا اهي اسم جن مان ساري

انهيءَ ڪري اهو رحمت آهي."

اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَقُصُّ عَلٰى بَنِىْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ اَكْثَرَ الَّذِىْ هُمْ فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ٧٦ وَاِنَّهٗ لَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ٧٧ (النمل: 76-78)

ترجمو: "هي قرآن انهيءَ ڪري رحمت آهي جو گذريل امتن جي انهن اختلافن جو نبيرو ڪري ٿو جيڪي هنن پنهنجي مذهب جي باري پيدا ڪري ڇڏيا هئا."

هيءُ قرآن ان ڪري به رحمت آهي جو انسانذات سچاين جي باري جتي جتي به دوکي جو شڪار ٿي آهي، هيءُ ڪتاب انهن سچاين جي نکيڙ ڪري سيني اختلافن کي ميسارڻ وارو آهي.

وَ مَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى اخْتَلَفُوْا فِيْهِ وَ هُدًى وَّ رَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ (النحل: 64)

ترجمو: "(اي پيغمبر) توتي ڪتاب هن ڪانسواءِ نازل نه ڪيوسون ته جن ان بابت تڪرار ڪيو تن لاءِ تون وضاحت ڪرين (تنهن ڪري) مومنن لاءِ هدايت رحمت آهي."

هن قرآن نه صرف اختلافي ڳالهين جو نبيرو ڪيو آهي پرهر هڪ ڳالهه کي پڌرو واضح ڪري ڇڏيو آهي، ان ڪري به هي قرآن رحمت آهي:

وَ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَیْءٍ وَّ هُدًى وَّ رَحْمَةً وَّ بُشْرٰى لِلْمُسْلِمِيْنَ

(نحل: 89)

" هر شيءِ کي پڌرو بيان ڪندڙ مسلمانن جي لاءِ هدايت رحمت خوشخبري ڏيڻ لاءِ توتي ڪتاب نازل ڪيوسون."

موجودات کي وجود مليو ان سان گڏ وري انهن کي معنوي ڪمالات پڻ حاصل ٿيا، انهن سمورن اسمن مبارڪن تي هيءُ اسم "الرحمٰن" غالب آهي (يعني هي اسم اهڙن سڀني اسمن تي شامل ايندڙ آهي.)

عبدالرحيم: رحيم جو پانهو اهو شخص آهي، جيڪو اسم "رحيم" جو مظهر هجي، يعني ان جو رحم معنوي ڪمالات جو فيض صرف ايمان معرفت وارن لاءِ مخصوص هوندو، تنهن ڪري

هن قرآن جا تفصيل چٽايون الله عليم خبير جي ذريعي ٿيون آهن، ان ڪري انهن غلطيءَ جو ڪو امڪان ڪونهي، اهو به ان جي رحمت جو دليل آهي:

وَلَقَدْ جِئْنٰهُمْ بِكِتٰبٍ فَصَّلْنٰهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَّ رَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ (الاعراف: 52)

ترجمو: " بيشڪ انهن کي هڪ ڪتاب ڏنوسون جنهن کي اسان پنهنجي علم (ڪامل) سان ڪولي تفصيل سان بڌايو سون، جيڪو ايمان وارن لاءِ هدايت رحمت آهي."

هيءَ ڳالهه به انهيءَ جي رحمت آهي جو ان اوهان جي دلين جي دنيا واري شفا سلامتي به انهيءَ هدايت سمائي ڇڏي آهي، انهيءَ لاءِ اوهان جيترا به شڪر گذار ٿيو اهو گهٽ آهي.

يٰاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُمْ مَّوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَ شِفَآءٌ لِّمَا فِى الصُّدُوْرِ وَ هُدًى وَّ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَ بِرَحْمَتِهٖ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوْا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ ﴿٥٨﴾ (يونس: 57-58)

ترجمو: "اي انسانو! اوهان جي پالڻهار کان اوهان وٽ نصيحت جيڪا (پيڙا) سينن آهي، تنهن لاءِ شفا مومنن لاءِ هدايت رحمت آئي آهي. چؤ ته الله جي فضل سان سندس رحمت سان قرآن نازل ٿيو آهي، پوءِ پل ته ان تي خوش ٿين. هي انهن سڀني کان ڀلو آهي، جيڪي هو گڏ ٿا ڪن."

پر انهيءَ رحمت جو ونڊ انهن کي ئي ملندو اهي ئي فائدو ماڻيندا، جيڪي پاڻ کي انهيءَ جو اثر قبول

رحيم جو ٻانهو صرف متقين ۽ صالحن تي رحم ڪندو، پر جيڪي الله جي ڌمر ۽ غضب هيٺ آيل هوندا، تن کان ڀرپور انتقام وٺندڙ هوندو ۽ ساڻن ڪا به رعايت روا نه رکندو. جيڪي ماڻهو الله جا باغي آهن.•

ڪرڻ لاءِ آماده ڪندا. بلاشڪ هي قرآن نصيحت، عبرت ۽ دعوت ته سڄي انسانذات لاءِ آهي، پر هي رحمت انهن لاءِ بڻبو جيڪي هن قرآن جي صداقتن تي يقين رکندا:

هٰذَا بَصَآئِرُ لِلنَّاسِ وَ هُدًى وَّ رَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ (الجاثيه: 20)

ترجمو: "جيڪو هدايت جي هن سرچشمي سان وابسته ٿي ويندو ته الله کيس پنهنجي رحمتن سان نوازي ڇڏيندو."

يٰاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَ اَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ نُوْرًا مُّبِيْنًا ﴿۱۷۴﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَ اعْتَصَمُوْا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَ فَضْلٍ وَّ يَهْدِيْهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿۱۷۵﴾ (النساءَ: 175-174)

ترجمو: "اي انسانو! بيشڪ اوهان وٽ اوهان جي پالڻهار کان هڪ پڪي سند آئي آهي ۽ اوهان تي چٽي روشني (قرآن) لاٿي سون پوءِ جن الله کي مڃيو ۽ کيس چنبڙي ورتو تن کي پنهنجي پاران رحمت ۽ فضل هيٺ سگهو داخل ڪندو ۽ پاڻ ڏانهن کين سڌو رستو ڏيکاريندو."

اهڙي طرح جيڪو پيغمبر هي ڪتاب اوهان وٽ کڻي آيو آهي، اهو به سڄي انسانذات لاءِ سراپا رحمت آهي جو ان نه صرف پنهنجي زندگيءَ جو نمونو ان قرآن جي هدايت مطابق اوهان کي مثال ڪري ڏنو پر انساني اجتماعيت جو هڪ عاليشان مثالي معاشرو به اوهان کي جوڙي ڏنو:

وَ مَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ (الانبياءَ: 107)

ترجمو: "۽ اي پيغمبر توکي خاص جهانن جي رحمت

لاءِ موڪليوسون.”

سڌي واٽ جو ملڻ به رحمت آهي:

انسان کي زندگيءَ جي سفر ۾ هڪ سڌي ۽ متوازن واٽ ملي وڃڻ بــه خــدا جي رحمت آهي. ڪيــتريون ئي ور وڪڙ راهون ماڻهوءَ کي زنــدگيءَ جي ســفر ۾ رولي رولي تباهه ڪري ڇڏين ٿيون. شيطاني قوتون هميشه انهيءَ ڪوشش ۾ رهن ٿيون ته انسان سڌي واٽ کان پلجي پانت پانت جــون پٽڪيــل واٽــون وٺي. انهن شــيطاني چــالن جي ڪوشــن ڪــان محفــوظ رهڻ به خدا جي رحمت آهي. اهوئي ســبب آهي جــو خود نبي ڪريم ﷺ جي متعلق فرمايو ويو:

وَ لَوْ لَا فَضْلُ اللّٰہِ عَلَيْکَ وَ رَحْمَتُهٗ لَهَمَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ اَنْ يُّضِلُّوْکَ (النساءَ: 111)

ترجمــو: “جيڪــڏهن تــوتي اللــه جــو فضــل ۽ ان جي رحمت نه هجي ها ته انهن (ڪافرن) مان هڪ گروهه هيءَ ڳالهه طئي ڪري ويٺو هو تــه تــوکي ســڌي واٽ کان پلائي.”

انســان جي مٿــان خــارجي اثــرن ڪــان علاوه خــود ســندس قلب جــا وسوســا بــه پٽڪڻ جــو وڏو ســبب هونــدا آهن. انهن وسوســن جي فتــور ڪــان محفــوظ رهڻ به خدا جي رحمت آهي. سورت يوسف ۾ عزيز مصر جي گهرواريءَ جي ان ڪيفيت کي قرآن ڪيئن نه چٽائيءَ سان پيش ڪيو آهي:

وَ مَآ اُبَــرِّئُ نَفْسِــىْ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّــوْٓءِ اِلَّا مَــا رَحِمَ رَبِّىْ ؕ اِنَّ رَبِّىْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ

(يوسف: 51)

ترجمــو: “۽ (آءٌ) پنهنجي نفس کي پــاڪ نــٿي پانيــان

چوته (جنهن تي) منهنجو پالڻهار رحمت ڪري تنهن ڪان سواءِ نفس (هميشه) بڇڙائي ڏانهن گهڻو ڇڪيندڙ آهي. بيشڪ منهنجو پالڻهار بخشيندڙ مهربان آهي.”

هتي هيءَ ڳالهه ڌيان ۾ رهڻ گهرجي ته ”انهن شيطاني وسوسن ڪان خدا جي رحمت ڪانسواءِ بچي نٿو سگهجي“ جي معنيٰ هرگز هيءَ نه آهي ته هاڻي انهيءَ مقصد لاءِ ماڻهو پاڻ ڪجهه به نٿو ڪري سگهي ۽ اهو صرف خدا جي “رحم ۽ ڪرم” سان ئي ٿئي ٿو. اهو تصور قرآن جي تعليم جي خلاف آهي. جڏهن هي چيو وڃي ته اهو صرف خدا جي رحمت سان ٿي سگهي ٿو ته ان جي معنيٰ آهي ته ماڻهو پنهنجي زندگيءَ ۾ روين ۽ عملن سان پاڻ کي ان لائق بڻائي جو هو پنهنجي طبعي ۽ نفسي ڪوشش ۾ ڪٿي وٿيرڪو رهجي وڃي ته الله جي رحمت جو مستحق بڻجي سگهي. جيڪڏهن ماڻهو الله جي موڪليل هدايت تي عمل ڪندو رهندوته اها موڪليل هدايت به خود رحمت آهي ۽ ان سان ماڻهو ان رحمت مان فيضياب ٿيندو رهندو؛ تنهن ڪري شيطاني سازشن ۽ قلبي وسوسن ڪان بچڻ لاءِ انسان قرآن جو اتباع ڪري ۽ پنهنجي جذبن لاءِ ان ڪان رهنمائي وٺي.

مهلت جو زمانو به رحمت آهي:

ڪنهن عمل جي سرزد ٿيڻ ۽ ان جي نتيجي سامهون اچڻ ۾ به هڪ مهلت رکي وئي آهي تان ته جيڪڏهن پل ۾ ڪنهن ڪان غلطي ٿي وئي آهي ته هو پنهنجي اصلاح ڪري سگهي. ان کي مهلت جو

زمانو چوندا آهن ۽ اها به خدا جي رحمت آهي، جيئن قرآن ۾ ٻڌايو ويو آهي:

وَ رَبُّکَ الۡغَفُوۡرُ ذُو الرَّحۡمَۃِ ؕ لَوۡ یُؤَاخِذُهُمۡ بِمَا کَسَبُوۡا لَعَجَّلَ لَهُمُ الۡعَذَابَ ؕ بَلۡ لَّهُمۡ مَّوۡعِدٌ لَّنۡ یَّجِدُوۡا مِنۡ دُوۡنِهٖ مَوۡئِلًا (الکهف: 58)

ترجمو: "۽ تنهنجو رب بخشڻهار رحمت وارو آهي. جيڪڏهن ڪين ڪنهن سببان (تڪڙو) پڪڙي ها ته انهن لاءِ عذاب تڪڙو موڪلي ها پر انهن لاءِ هڪ عرصو/وقت رکيل آهي جو ان (وقت) کان اڳتي ڪو به ڇوٽڪارو هرگز نه لهندا."

توبهه جي قبوليت به رحمت آهي:

قُلۡ یٰعِبَادِیَ الَّذِیۡنَ اَسۡرَفُوۡا عَلٰۤی اَنۡفُسِهِمۡ لَا تَقۡنَطُوۡا مِنۡ رَّحۡمَۃِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ یَغۡفِرُ الذُّنُوۡبَ جَمِیۡعًا ؕ اِنَّهٗ هُوَ الۡغَفُوۡرُ الرَّحِیۡمُ (الزمر: 51)

ترجمو: "منهنجي طرفان انهن کي چؤ ته اي منهنجا اهي ٻانهؤ! جن پاڻ تي ظلم ڪيو! (اوهين) الله جي رحمت کان نااميد نه ٿيو، ڇو ته الله سڀ خطائون بخشيندڙ آهي، بيشڪ اهوئي بخشڻهار رحم ڪندڙ آهي."

پر شرط اهو آهي ته اهي خطائون ٻل ۾ ٿيون هجن. ضد ۽ سرڪشيءَ سببان ڪيل خطائن جي سزا انسان کي ڀوڳڻي پوندي، اها سزا صرف ڪنهن هڪ توبهه سان معاف نه ٿي سگهندي.

عَسٰی رَبُّکُمۡ اَنۡ یَّرۡحَمَکُمۡ ۚ وَ اِنۡ عُدۡتُّمۡ عُدۡنَا ۘ وَ جَعَلۡنَا جَهَنَّمَ لِلۡکٰفِرِیۡنَ حَصِیۡرًا

(بني اسرائيل: 8)

ترجمو: "اميد ته توهان جو رب توهان تي رحم ڪندو

۽ جيڪڏهن (توبهه کان) ڦرندؤ ته اسان به ڦرنداسون ۽ جهنم کي اسان اهڙن (ڦرندڙن) انڪارين لاءِ بنديخانو ڪري ڇڏيو آهي.”

عذاب کان نجات ملي وڃڻ به رحمت آهي:

دنيا ۾ ماڻهن توڙي قومن جون سرڪشي ۽ انڪار واريون کي غلطيون اهڙيون هونديون آهن جن سان اهي هميشه لاءِ تباهيءَ جي کڏ ۾ ڪري پونديون آهن ۽ کي غلطيون اهڙيون هونديون آهن جن جا نتيجا ڀوڳڻ کانپوءِ جڏهن اهي واپسيءَ جو رستو وٺنديون آهن ته ان کي عذاب کانپوءِ نجات ملڻ ڇيو ويندو آهي. الله تعاليٰ ان کي به رحمت سان تعبير ڪيو آهي. اهوئي سبب آهي جو جڏهن بني اسرائيل کي فرعون جي ڏاڍ کان نجات ملي ته ان کي خدا جي رحمت چيو ويو. اهڙي طرح نوح عليه السلام جي قوم کي جڏهن تباهيءَ جي عذاب چئني طرفن کان گهيري ورتو ته حضرت نوح عليه السلام فرمايو:

لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰہِ اِلَّا مَنْ رَّحِمَ (هود: 41)

ترجمو: “ناهي ڪو به بچائيندڙ اڄ الله جي حڪم کان پر جنهن تي پاڻ رحم ڪري.”

اهڙي طرح آخرت جي عذاب کان محفوظ رکڻ به الله جي رحمت آهي:

مَنْ يُّصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَىِٕذٍ فَقَدْ رَحِمَهٗ ؕ وَ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِيْنُ (الانعام: 16)

ترجمو: “ان ڏينهن جنهن ماڻهوءَ کان عذاب ٽاريو ويندو، تنهن تي بيشڪ رحمت ڪئي وئي ۽ اها پڌري

ڪاميابي آهي.”

جنت به رحمت آهي:

فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَ عَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِى رَحْمَتِهٖ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِيْنُ (الجاثة: 10)

ترجمو: “پوءِ جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيا تن کي سندن پالڻهار پنهنجي رحمت ۾ داخل ڪندو ۽ اهائي پڌري ڪاميابي آهي.”

قرآن حڪيم دنياوي زندگيءَ جي اندر الله جي رحمت ۾ پاجهه جا نقشا چٽيا آهن. اولاد صالح کي به رحمت سڏيو اٿائين (هود: 71)۔ ۽ پلي ساٿ ملڻ کي به رحمت سڏيو اٿائين. (مريم: 51)۔ زمين تي حڪمرانيءَ کي به رحمت سڏيو اٿائين. (يوسف: 56) امت واحده جي صورت کي به رحمت سڏيو اٿائين. (هود: 118)۔ سگهه ۽ مدافعت جي سامانن کي به رحمت سڏيو اٿائين. (الڪهف: 98-97)۔ وري انهن رحمتن جو دامن ڪيترو ڪشادو آهي، قرآن ان کي به بيان ڪيو آهي:

قُلْ لَّوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُوْنَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّىْٓ اِذًا لَّاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ ؕ وَ كَانَ الْاِنْسَانُ قَتُوْرًا (بني اسرائيل: 100)

ترجمو: “(اي پيغمبر) چئو ته جيڪڏهن توهان منهنجي پالڻهار جي رحمت جي خزانن جا مالڪ هجو ها ته انهيءَ مهل (سڀ) خرچ ٿي وڃڻ جي ڀؤ کان اوهين (انهن کي) ضرور بند رکو ها. ۽ انسان تنگ دل (بخيل) آهي.”

الرحمٰن:

الله تعاليٰ ۾ جو هيءُ خوبصورت ۽ پلو نالو قرآن ڪريم ۾ 57 دفعا آيو آهي. هڪ ٻن جاين ڪانسواءِ،

هر جاءِ تي اهو نالو الله تعاليٰ جي جاءِ تي يا ان جي بدران آيو آهي. مثال طور:

- جَنّٰتِ عَدْنِ الَّتِیْ وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهٗ بِالْغَیْبِ ؕ (مريم: 61)

“هميشه رهڻ وارو بهشت، جنهن جو اڻ ڏٺو واعدو رحمٰن پنهنجن ٻانهن سان ڪيو آهي.”

قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ ؕ اَیًّا مَّا تَدْعُوْا فَلَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰی (بني اسرائيل: 110)

“چئو ته الله کي الله چئي سڏيو يا رحمٰن چئي، جنهن به نالي سان سڏيو، ته سمورا سٺا نالا انهيءَ جي لاءِ ئي آهن”.

وَ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِیْنَ یَمْشُوْنَ عَلَی الْاَرْضِ هَوْنًا (الفرقان: 63)

“۽ رحمٰن جا سچا ٻانها ته اهي آهن جيڪي زمين تي نوڙت سان هلندا آهن.”

اَلرَّحْمٰنُ ۙ۱ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ ؕ۲ (الرحمٰن: 1-2) “ٻاجهاري رحمٰن قرآن سيکاريو.”

الله تعاليٰ ۽ جو هيءُ اسم پاڪ اَلْرَّحِيْمُ سان گڏ به آيو آهي.

- بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

“الله جي نالي سان جيڪو تمام ئي ٻاجهارو ۽ مهربان آهي.”

سورت التوبه کانسواءِ سورت الفاتحه ۽ سمورين سورتن جي شروع ۾ ۽ سورت النمل جي وچ ۾، الرحيم سان گڏ هيءُ پاڪ نالو الرحمٰن قرآن پاڪ ۾ ڪل 169 دفعا آيو آهي.

وَ اِلٰـهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِیْمُ ۱۶۳

(البقره: 163)
“۽ توهان سمورن جو معبود هڪڙو ئي معبود آهي، ان کانسواءِ ٻيو ڪوبه معبود برحق نه آهي. هو تمام ٻاجهارو ۽ مهربان آهي”.

تَنْزِيْلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۲ۚ (حٰمٓ سجدة: 2)
“(قرآن) ٿورو ٿورو ڪري نازل ڪيل آهي، تمام ئي ٻاجهاري مهربان جي طرف کان.”

جيئن ته الرحمٰن نالو خاص الله تعاليٰ جي لاءِ مخصوص آهي، انهيءَ ڪري ڪنهن جو به رحمٰن نالو نه رکيو وڃي پر عبدالرحمان، سيف الرحمان وغيره رکيو وڃي ۽ ماڻهوءَ کي سڏڻ وقت به ڪيس رحمٰن ڪري نه سڏيو وڃي پر ان جو پورو نالو ورتو وڃي.

- ۽ نبي ڪريمﷺ جن عبدالله ۽ عبدالرحمان نالا رکڻ کي پسند فرمايو آهي. (مسلم)
- ۽ عالمن جي هڪ جماعت جو چوڻ آهي ته لفظ “رحمان” پنهنجي اندر پرجوش ۽ ڇانئجي ويندڙ رحم واري جذبي جي معنيٰ رکي ٿو. (والله اعلم)
- ۽ سيدنا سلمان فارسيؓ کان روايت آهي ته رسول اللهﷺ جن فرمايو: “الله تعاليٰ جنهن ڏينهن آسمان ۽ زمين کي ٺاهيو، تنهن ڏينهن 100 رحمتون پيدا ڪيائين. هر هڪ رحمت آسمان ۽ زمين جي وچ واري وٿيءَ جيتري آهي. انهن مان هڪڙي رحمت زمين تي نازل فرمايائين جنهن جي ڪري ماءُ پنهنجي ٻچي سان محبت ڪندي آهي ۽ چرندڙ ڦاڙيندڙ جانور ۽ پکي به پنهنجي ٻچن سان پيار ڪندا آهن. (مسلم)
- ۽ سيدنا سلمان فارسيؓ بيان ڪري ٿو ته رسول اللهﷺ جن فرمايو: الله تعاليٰ جون هڪ سؤ رحمتون

آهن جن مان رڳو هڪڙي رحمت جي ڪري مخلوق پاڻ هڪبئي سان رحم ڪندي آهي باقي رحمت جا نوانوي حصا آخرت جي لاءِ رکيل آهن (جتي انهيءَ جو ظهور ٿيندو). (مسلم)

- سيدنا عمر ابن خطاب روايت ڪري ٿو ته هڪ قيدي عورت پنهنجي ٻار جي ڳولا جنهن به ٻار کي ڏسي پئي ته ان کي ڪٽي سيني سان لڳائي پئي. انهيءَ کي ڏسي ڪري رسول الله جن فرمايو: ڇا هيءَ عورت پنهنجي ٻار کي باهه اڇلائيندي؟ اسان چيو ته الله جو قسم ڪڏهن به نه. پاڻ فرمايائون: الله تعالىٰ پنهنجي ٻانهن جي لاءِ هن ماءُ کان به ڪيترائي دفعا وڌيڪ رحمت رکندڙ آهي". (مسلم)
- رسول الله جن فرمايو: الله تعالىٰ فرمائي ٿو ته مان رحمٰن آهيان، مون رحم کي پيدا ڪيو آهي منهنجي نالن منجهان ئي اهو نالو مشتق ڪيو آهي، انهيءَ (رحم) جي ملائيندڙن کي مان ملائي ڇڏيندس انهيءَ (رحم) جي ڪٽڻ وارن کي مان ڪٽي ڇڏيندس۔ (الترمذِي)

الرحيم:

الرحيم: الله تعالىٰ تمام ئي رحم ڪرڻ وارو آهي. سمورن انسانن جي لاءِ عام طرح سان فرمانبردارن جي لاءِ خاص طرح سان، هيءَ صفت عظيم آهي. انسانذات الله تعالىٰ جي رحمت جي ئي گهرجائو آهي.

وَ رَحْمَتِيْ وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ؕ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ وَ يُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَ الَّذِيْنَ هُمْ بِاٰيٰتِنَا يُؤْمِنُوْنَ ۝۱۵۶
(الاعراف: 156)

“۽ منهنجي ٻاجهه سڀ ڪنهن شيءِ کي شامل آهي، ۽ پــوءِ آءٌ پنهنجي ٻاجهــه انهن لاءِ لکنــدس جيڪي پرهيزگاري ڪنـدا آهن ۽ زڪـوٰة ڏينـدا آهن ۽ جيڪي منهنجي آيتن تي ايمان آڻيندا آهن.”

اَلرَّحِيْمُ: الله تعاليٰ جو هيءُ پـاڪ نـالو قـرآن پـاڪ ۾ 94 دفعـا آيـو آهي. جيڪـڏهن سـورتن جي شـروع ۾ بسم الله کي به ڳڻايو وڃي ته اهـو تعـدا 206 تـائين ٿي ويندو.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا (النساء: 29)

“بيشـڪ، اللـه تعـاليٰ توهـان تي تمـام گهـڻي ٻاجهـه ڪندڙ/مِهرَ ڪندڙ آهي.”

اِنَّهٗ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا (بني اسرائيل: 66)

“ٻڪ سان اهو (الله) توهان سـان وڏي ٻاجهـه ڪنـدڙ آهي.”

لِيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ؕ وَ كَانَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَحِيْمًا (الاحزاب: 43)

“تـه جـيئن هـو توهـان کي اونـداهين مـان روشـنيءَ ڏانهن ڪڍي ۽ اهـو ئي تـه آهي ايمـان وارن تي وڏي ٻاجهه ڪندڙ.”

- ايمان وارن تي الله تعاليٰ جي خاص رحمت آهي جيڪا انهن لاءِ هن دنيـا ۾ اطمينـان ۽ سـلامتيءَ جـو سبب بڻجي ٿي ۽ آخـرت ۾ بـه انهن کي اطمينـان ۽ سلامتيءَ جي دائمي زنـدگيءَ سـان ڪاميـاب ڪـرڻ واري آهي.
- جنتين کي الله تعاليٰ جي طرف کان سلام پهچايو ويندو.

سَلٰمٌ قَوْلًا مِّنْ رَّبٍّ رَّحِيْمٍ ﴿۵۸﴾ (يٰس: 58)

“سلام آهي، تمام ئي رحم ڪنـدڙ پالڻهـار جي طـرف

کان.”

جنهن جي رحيميءَ جي نتيجي ۾ ان جي فرمانبرداري ڪندڙ ٻانهنا پنهنجي مراد ماڻي وٺندا. ڪيترو نه پيلو رحيم آهي اهو الله. (اي الله! تون اسان کي به پنهنجي فرمانبردار ٻانهن ۾ شامل فرماءِ.)

۞ اَلرَّحِيْمُ: الله تعالىٰ جي اسم اَلرَّءُوْفُ سان 8 دفعا آيو آهي. اَلرَّءُوْفُ به رحمت جي معنيٰ اهي پر اَلرَّءُوْفُ ۾ اها رحمت سمايل آهي، جيڪا الله جي پيارن شفقت وچان هجي ۽ اَلرَّحِيْمُ ۾ اها رحمت سمايل آهي جنهن لاءِ ماڻهو محتاج هجي.

وَ مَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيْعَ اِيْمَانَكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ (البقره: 143)
“الله تعاليٰ ايمان وارن جي ايمان کي وڃائيندڙ نه آهي، الله تعاليٰ ته شفقت ڪندڙ ۽ رحم ڪندڙ آهي”.

وَ اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْا اِلَيْهِ ؕ اِنَّ رَبِّيْ رَحِيْمٌ وَّدُوْدٌ ۝۹۰ (هود: 90)
“۽ پنهنجي پالڻهار کان بخشش گهرو، وري ان ڏانهن توبه ڪريو، ڇو ته منهنجو پالڻهار مهربان (سڀ ڪنهن جو) سڄڻ آهي.”

اَلْرَّحِيْمُ: التَّوَّابُ اسم سان گڏ 9 دفعا آيو آهي: مثال طور:

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا (النساء: 16)
“ پڪ سان الله تعاليٰ گهڻو توبه قبوليندڙ ۽ تمام ئي رحم ڪندڙ آهي.”

- آدم کان الله تعاليٰ جي نافرماني پل □ تي وئي ، پوءِ الله تعاليٰ ئي کيس معافي گهرڻ لاءِ جملا سيکاريا. پوءِ جڏهن پاڻ انهن ئي جملن سان الله تعاليٰ کان معافي گهريائين ته الله تعاليٰ کيس بخشي ڇڏيو، ڇو جو الله تعاليٰ نهايت ئي توبه قبوليندڙ ۽ رحم ڪندڙ آهي.

فَتَلَقّٰۤى اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهٖ كَلِمٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿٣٧﴾ (البقره: 37)
“ پوءِ سکي ورتا آدم □ پنهنجي پالڻهار وٽان ڪي جملا ۽ انهن جي ذريعي توبه ڪيائين ته الله تعاليٰ سندس توبه کي قبول ڪيو، بيشڪ، هو ته تمام ئي رحم ڪندڙ ۽ توبه قبوليندڙ آهي.”

- اَلرَّحِيْمُ: 13 دفعا اَلْعَزِيْزُ سان به آيو آهي، جنهن جو مطلب آهي ته الله تعاليٰ هر شيءِ تي مڪمل سوڀارو هئڻ جي باوجود به تمام ئي رحم ڪندڙ آهي. مثال طور:

وَ اِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿١٢٢﴾ (الشعراء: 122)
“۽ بيشڪ تنهنجو پالڻهار ئي سڀني تي سوڀارو ۽ تمام ئي ٻاجهه ڪندڙ آهي.”

- اَلرَّحِيْمُ: 71 دفعا اَلْغَفُوْرُ سان آيو آهي جنهن جي معنيٰ آهي غلطين کي معاف ڪندڙ، جيڪو الله تعاليٰ جي شان رحيميءَ جو نتيجو آهي.

فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنٰتٍ وَ كَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا (الفرقان:70)
“پوءِ الله تعاليٰ اهڙن ماڻهن جي (جيڪي توبه ڪن، ايمان آڻين ۽ نيڪ ڪم ڪن) گناهن کي نيڪين ۾ بدلائي ڇڏيندو آهي. □ الله ئي ته آهي تمام بخشڻهار

۽ تمام ئي ٻاجهارو.”
 رحمت: الله تعاليٰ جي صفت رحمت جو ذڪر 160 ڪان به وڌيڪ آيتن ۾ ٿيو آهي.
 اَرْحَمُ الرَّاحِمِيْنَ: يعني سمورن ٻاجهارن کان تمام گهڻو وڌيڪ ٻاجهه ڪندڙ الله تعاليٰ ئي آهي. (الاعراف: 151، يوسف: 64 ۽ 94، الانبياء: 83)
 خَيْرُ الرَّاحِمِيْنَ: سمورن ٻاجهارن ۾ سڀ کان وڌيڪ ٻاجهارو ۽ رحم ڪندڙ آهي.
(المؤمنون: 109 ۽ 118)
 اَلرَّحِيْمُ: رحيم ۽ رئوف جون صفتون قرآن ڪريم ۾ هڪ دفعو نبي ڪريم جي لاءِ به آيون آهن.
لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيْزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيْصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٢٨﴾ (التوبه: 128)
“توهان وٽ هڪ اهڙو رسول اچي چڪو آهي جيڪو توهان مان ئي آهي، جنهن کي توهان جي تڪليف ڏکي لڳي ٿي. جيڪو توهان جي فائدي جي خواهش رکندڙ آهي. ايمان وارن تي ڏاڍو شفيق ۽ مهربان آهي.”
 نبي ڪريم جن هڪ دفعي فرمايو ته رڳو عمل جي بنياد تي ڪوبه چوتڪارو ماڻي نٿو سگهي، ايتري تائين جو مان به چٽي نٿو سگهان، سواءِ انهيءَ جي ته الله تعاليٰ جي رحم جي نظر مون تي ٿئي. (مسلم)
 چوتڪاري جي لاءِ اصل شيءِ الله جي صفت رحيميءَ جو حصول ئي آهي. الله تعاليٰ پنهنجي متان اها رحمت لکي ڇڏي آهي پر اسان کي پاڻ ان جو مستحق ثابت ڪرڻ کپي. جيئن فرمايو اٿائين ته: مان پنهنجي رحمت انهن لاءِ لکندس جيڪي پرهيزگاري ڪندا آهن، ماٺيپي سان جيئندا آهن. الله جي راهه ۾ اڻ ميو خرچ ڪندا آهن ۽ الله تعاليٰ جي ٻڌايل حڪمن

 ضابطن مطابق زندگي گھارينـدا آھن. انھيءَ ڪـري ڪنھن ڪي پنھنجي نمازن ، زڪوات، حج عمــرن تي فخر نه ھئڻ گھرجي. الله تعاليٰ جي فرمانبرداريءَ تي مرڻ گھڙي تائين پابند رھڻ گھرجي الله تعــاليٰ جي رحمت جي حصـول لاءِ آخـري پسـاھن تـائين ڏٽيءَ در ٻاڏائيندو رھڻ گھرجي.

- الله تعاليٰ فرمائي ٿو ته جيڪو به ماڻھو مون ڏانھن ھڪ گـراٺ وڌي ٿـو، مـان ان ڏانھن ھڪ ھٿ وڌنـدو آھيـان جيڪــڏھن توھــان اي آدم جي اولاد! مــون ڏانھن ھڪ ھٿ وڌندؤ تـه مـان توھـان ڏانھن ٻـه ھٿ وڌندس جيڪڏھن توھان مون ڏانھن ھلي ايندؤ تــه مان توھان ڏانھن ڊوڙي ايندس. (بخاري)
- دنيا آخرت الله تعاليٰ جي رحمت حاصل ڪرڻ جو ذريعو رڳو الله جي اطاعت فرمـانبرداري آھي ان جي ناراضگين کان پنھنجو پاڻ کي بچائڻ آھي.
- اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ: الله تعاليٰ جي ذات مڪمل رحمت آھي. انھيءَ ڪري الله تعاليٰ ظلم کي پنھنجي مٿــان حرام ڪري ڇڏيو آھي پنھنجي ٻانھن لاءِ به ھڪٻئي تي ظلم حرام ڪري ڇڏيو اٿس. (مسلم)

ماڻھوءَ کي جيڪي تڪليفـون اھنج ملن ٿـا انھن جـو ڪارڻ ماڻھو پاڻ آھي. ماڻھو جڏھن خـدا جي ضـابطن کان مُنھن موڙي زندگي گذاري ٿو ته ان جي نتيجي ڪيس تڪليفـون اھنج ملن ٿـا. انھيءَ ڪــري مـاڻھو جـڏھن بـه تڪليـف اھنج پـاڻ کي ڏسـي تـه اللـه ڏانھن رجوع ڪري توبھه تائب ٿـئي جيڪي ڏوھـه انحراف ڪيا اٿائين انھن جـو ازالـو ڪـري اللـه جي فرمانبرداريءَ واري زندگي اختيار ڪري.

- ھتي به حضرت محمد راشد روضي ڌڻي توحيد

تي خاص توجهه ڏياري ٿو ته ان (الله) کانسواءِ ڪنهن به غير کان مدد نه گهري وڃي ۽ نه ڪنهن ٻئي در ڏانهن واجهايو وڃي.

- جيئن ته الله تعاليٰ پاڻ ارحم الراحمين ۽ خيرالراحمين آهي، ان ڪري هو پنهنجي انهن ٻانهن کي وڌيڪ پسند ڪري ٿو جيڪي رحم جي واٽ وٺن ٿا. ماڻهن جي لاءِ ڀلايون ڪن ٿا، انهن سان نرميءَ سان پيش اچن ٿا ۽ محبت ۽ ڀائيچاري کي ڦهلائين ٿا. سائلن، محرومن ۽ محتاجن تي رحم کائي انهن جي مدد ڪن ٿا. پنهنجي مٿن مائٽن سان صلئه رحمي ڪن ٿا ۽ پنهنجي پاڙي وارن جو لحاظ رکي انهن جي سهائتا ڪن ٿا.

هڪ حديث ۾ چيو ويو آهي ته: لَا يَرْحَمُ اللّٰہُ مَنْ لَّا يَرْحَمُ النَّاسَ (مشڪوات) جيڪو ماڻهن تي رحم نٿو ڪري، الله تعاليٰ به ان تي رحم نٿو فرمائي.

پاڻ سڳورن جو هي به فرمان آهي ته: اِرْحَمُوْ امَنْ فِی الْاَرْضِ يَرْحَمُكُمْ مَنْ فِی السماءِ (ابودائود) توهان زمين وارن تي رحم ڪريو ته توهان تي آسمان وارو رحم ڪندو.

اهڙي طرح جانورن تي به رحم ڪرڻ لاءِ تاڪيد ڪيو ويو آهي. جانورن کي انهن جي طلب مطابق ڪاڌو پيتو ڏجي، انهن جو علاج ڪجي ۽ انهن کان بار ڍوئڻ يا سواريءَ جو ڪم آسانيءَ سان ۽ سگهه موافق وٺجي. هڪ صحابيءَ پاڻ ڪريمؐ کان پڇيو ته ڇا جانورن سان به صلئه رحميءَ جو ثواب ملي ٿو؟ پاڻ سڳورنؐ فرمايو ته هر جگر رکڻ واري (يعني جاندار) تي احسان ڪرڻ سان ثواب حاصل ٿئي ٿو. (مسلمان هجي يا ڪافر، ماڻهو هجي يا جانور).

- الله تعاليٰ جي هيءَ به رحمت آهي ته هن آخري

پيغمبر حضرت محمدﷺ کي سڀني جهانن لاءِ رحمت ڪري موڪليو آهي. قرآن مجيد کي رحمت واري هدايت بڻايو آهي. دين اسلام کي سلامتي ۽ رحمت جو دين بڻايوآهي. مسلمانن کي پلي ۽ مثالي امت بڻايو آهي. سڄي انسانيت کي الله جي ان رحمت واري دين، رحمت واري رسول ۽ رحمت واري قرآن جي ذريعي پنهنجي مثالي عملن سان سڄي انسانيت جي لاءِ نمونو بڻجڻ گهرجي.

- يعني جيڪي ماڻهو الله تعاليٰ جي ضابطن کي پاڻ ته ڪونه ٿا مڃن پر جيڪڏهن ڪو ماڻهو پنهنجي رضا ۽ خوشيءَ سان الله جي موڪليل رسولن، ڪتابن ۽ انهن جي پڌايل ضابطن کي مڃي ۽ انهيءَ تي عمل ڪري ٿو ته انهن کي ستايو وڃي ٿو ته اهڙا ماڻهو فسادي آهن، اهي خلقڻهار جي پڌايل فطري هدايت ۽ فطري قانونن کان انسانيت کي بهره ور ٿيڻ نٿا ڏين، ويتر پنهنجي سازشي ذهن سان انسانيت دشمن ڪارروايون ۽ ڪم، استحصال ۽ جبر جا طريقا جاري ڪن ٿا ته اهڙن فسادين سان مومن پانهو ڪابه رعايت نه ڪندو. ان ظلم جي نظام خلاف جاکوڙيندو ۽ الله تعاليٰ جي رحمت ۽ سلامتيءَ واري نظام جو ساٿ ڏيندو.

الله تعاليٰ ۽ ان جي ٻانهن جو رشتو محبت جو رشتو آهي:

الله تعاليٰ انسانن سان پنهنجي رحمت جو تعلق قرآن حڪيم ۾ ورائي ورائي پڌايو آهي. خلقڻهاريءَ ۾ به الله تعاليٰ انسانن جي پنهنجي تخليق توڙي انهن جي لاءِ خلقيل پين سهولتن ۾ جابجا الله تعاليٰ جي رحمت نظر اچي ٿي. اهڙي طرح انسانن جي لاءِ سلامتيءَ

واري زندگي گذارڻ لاءِ جيڪي عبادتون ۽ احڪام ٻڌايا آتائين سي به سراسر رحمت آهن. نماز جي سيني لوازمات کي اوهان ڏسو، روزي جي فائدن ۽ حڪمن کي ڏسو، زڪوٰة ۽ حج جي روحاني اثرن کي ڏسو. حلال شين جي فائدن کي ڏسو ۽ حرام جي خسارن کي ڏسو، مباح ۽ ممنوع جي اثرن کي ڏسو، ان جي مقرر ڪيل وقتن کي ڏسو، جيڏانهن به نظر ڦيرايو اوهان جي نظر ان جي رحمتن جو ڪاٿو ڪرڻ کان قاصر نظر ايندي.

قرآن مجيد هي ڳالهه به وري وري ڪئي آهي ته الله تعاليٰ ۽ انهيءَ جي ٻانهن جو رشتو به محبت جو رشتو آهي. سچي عبديت به انهيءَ ماڻهوءَ جي آهي جيڪو پنهنجي معبود کي رڳو معبود نه پر پنهنجو محبوب به بڻائي. قرآن چوي ٿو:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُّحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ ؕ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ ؕ (البقره: 165)

ترجمو: ”۽ ڏسو! انسانن مان ڪي ماڻهو اهڙا آهن جيڪي ٻين هستين کي الله جو همسر بڻائن ٿا ۽ انهن هستين کي ائين ئي چاهڻ لڳن ٿا جيئن الله کي چاهڻ گهربو آهي. جيڪي ماڻهو سچي ايمان وارا آهن انهن جي ته وڌ کان وڌ محبت رڳو الله سان ئي هوندي آهي.“

ٻئي هنڌ قرآن چئي ٿو:

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَنْ يَّرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ فَسَوْفَ يَاْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُّحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَهٗٓ ۙ (المائده: 54)

ترجمو: ”اي ايماني دعوت جا پيروڪارئو! جيڪڏهن توهان مان ڪو شخص پنهنجي دين جي واٽ کان ڦري ويندو ته (ڪو ائين نه سمجهي ته ان سان دين کي نقصان پهچندو) سگهوئي الله ان وقت اهڙا ماڻهو پيدا ڪندو جن کي الله جي محبت حاصل هوندي ۽ اهي الله کي محبوب رکڻ وارا هوندا.“

جيڪو الله تعاليٰ سان محبت ڪرڻ گهري ٿو، ڪيس گهرجي الله تعاليٰ جي ٻانهن سان محبت ڪري:

ٻانهن لاءِ الله تعاليٰ جي محبت جي عملي واٽ ڪهڙي آهي؟ قرآن ٻڌائي ٿو ته الله تعاليٰ سان محبت جي واٽ ان جي ٻانهن سان محبت وٽان گذرندي آهي. جيڪو ماڻهو چاهي ٿو ته الله ان سان محبت ڪري ته ڪيس گهرجي ته الله جي ٻانهن سان محبت ڪرڻ سکي. پهرين محبت الله تعاليٰ جي محبوبِ اعظم ان جي پيغمبر محمد ڪريم ﷺ سان ان جي اطاعت جي صورت ۾ ڪري. قرآن چئي ٿو:

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝٣١ (آل عمران: 31)

ترجمو: ”(اي پيغمبر انهن کي) چئه ته جيڪڏهن توهان واقعي الله تعاليٰ سان محبت ڪريو ٿا ته پوءِ اوهان منهنجي اطاعت ڪريو (جو مان توهان کي محبت الاهي جي حقيقي واٽ ڏيکاريان ٿو) جيڪڏهن اوهان ائين ڪيو ته نه صرف اوهان الله سان محبت ڪرڻ وارا ٿي ويندئو پر خود الله اوهان سان محبت ڪندو ۽ توهان جا گناهه بخشي ڇڏيندو جو الله بخشيندڙ ۽ رحمت وارو آهي.“

الله تعاليٰ جو پيغمبر انسانن سان محبت ذريعي الله تعاليٰ جي محبت جا قرآن ۾ آيل سبق هيئن سيکاري ٿو:

وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ (البقره: 177)

ترجمو: "اهي جيڪي پنهنجو مال الله جي محبت ۾ خرچ ڪن ٿا."

وَيُطْعِمُوْنَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ مِسْكِيْنًا وَّيَتِيْمًا وَّاَسِيْرًا ۸ اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيْدُ مِنْكُمْ جَزَاۗءً وَّلَا شُكُوْرًا ۹ (الدهر: 8-9)

ترجمو: "۽ الله جي محبت ۾ اُهي مسڪينن، يتيمن ۽ قيدين کي کارائن ٿا ۽ چون ٿا ته اسان جو کارائڻ رڳو الله جي لاءِ آهي. اسان کي ان جو نه بدلو گهرجي ۽ نه شڪرگذاري."

الله تعاليٰ جي رضا ۽ محبوبيت هن دنيا واري جهان ۾ ان جي ٻانهن سان پلي وهنوار ۾ آهي. رحمت واري پيغمبر حضرت محمدﷺ فرمايو:

انما يرحم الله من عباده الرحمان

"الله جي رحمت انهن ٻانهن لاءِ آهي جيڪي سندس ٻانهن لاءِ رحمت رکندا هجن."

حضرت عيسيٰ عليه السلام جو هي مشهور فرمان هڪ وڏو سبق شمار ٿيندو آهي ته: "توهان زمين وارن تي رحم ڪريو ته آسمان وارو توهان جي مٿان رحم ڪندو." اهي ساڳيا لفظ پيغمبر اسلامﷺ به هيئن ورجايا ته:

ارحموا مَنْ فى الارض يرحمكم من فى السماءِ

ترجمو: "توهان انهن تي رحم (ٻاجهه) ڪيو جيڪي زمين تي آهن، ته اوهان تي اهو رحم (ٻاجهه) ڪندو

جيڪو آسمان تي آهي.“

زمين وارن سان ڀلايون ڪرڻ جي اها ڳالهه هڪ قدسي حديث ۾ بيحد اثرائتن ۽ ڇهي ويندڙ لفظن ۾ پيغمبر ڪريمﷺ ٻڌائي آهي، فرمايائون:

”قيامت ڏينهن ائين ٿيندو جو الله تعاليٰ هڪ انسان کي چوندو ته اي ابن آدم! مان بيمار ٿي پيو هوس پر تو منهنجي بيمار پرسي نه ڪئي! ٻانهو وڏي حيرانگيءَ مان چوندو ته منهنجا الله اهو ڪيئن ٿو ٿي سگهي، تون ته جهانن جو ڏاتار آهين! الله تعاليٰ فرمائيندو ته ڇا توکي معلوم ناهي ته منهنجو فلاڻوٻانهو تنهنجي پاسي ۾ بيمار ٿي پيو هو ۽ تو ان جي بيمار پرسي نه ڪئي؟ جيڪڏهن ان جي بيمار پرسي ڪرين ها ته مون کي اتي لهين ها. اهڙي طرح الله تعاليٰ فرمائيندو اي ابن آدم! مان توکان کاڌو گهريو هو پر تو مون کي نه کارايو! ٻانهو عرض ڪندو ڀلا اهو ڪيئن ٿي سگهي ٿو. تون ته پاڻ جهانن جو پالڻهار آهين! الله تعاليٰ فرمائيندو ته ڇا توکي ياد ناهي ته منهنجي فلاڻي ٻکايل ٻانهي توکان کاڌو گهريو هو ۽ تو ان کي ڌتڪاري ڇڏيو. جيڪڏهن تون ان کي کاڌو کارائين ها ته ان کي مون وٽ لهين ها! ائين ئي الله تعاليٰ فرمائيندو ته اي ابن آدم! مان توکان پاڻي گهريو هو پر تو مونکي پاڻي نه ڏنو. ٻانهو عرض ڪندو ته منهنجا الله سڄي جهان کي تون کارائيندڙ ۽ پياريندڙ، مان ڪير جو تنهنجي اڃ لاهيان! الله تعاليٰ فرمائيندو ته منهنجي فلاڻي ٻانهي توکان پاڻي گهريو هو پر تون ڪيس پاڻي نه پياريو. جيڪڏهن تون ان کي پاڻي پيارين ها ته ان کي مون وٽ لهين ها.“

پيو ته نهيو قرآن حڪيم سڄڻ سان ۽ عام ماڻهن سان ته ڀلائي جو حڪم ڪيو پر پنهنجي دشمن کي به معاف ڪرڻ جي ترغيب ڏني ۽ ٻڌايو ته جيڪو ڪنهن جي ايذائڻ تي صبر ڪري ۽ بخشي ڇڏي ته اها ماڻهوءَ جي وڏ وڙائي آهي. ان طرح بخشي ڇڏڻ جو صَلو انهن کي آخرت ۾ انوقت ملندو جڏهن ماڻهوءَ کي ان جي وڏ ڪان وڏ ضرورت هوندي.

قرآن ڪولي ٻڌايو آهي ته:

وَالَّذِيْنَ صَبَرُوا ابْتِغَاۗءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً وَّيَدْرَءُوْنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُولٰۗىِٕكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ (الرعد: 22)

ترجمو: ”۽ اِهي اُهي ماڻهو آهن جن الله تعالىٰ جي محبت ڪندي (الله تعالىٰ جي راضپي حاصل ڪرڻ جي طلب ۾ هر طرح جي تڪليفن ۽ سختين ۾) صبر ڪيو (۽ پنهنجي فرض ادايں ۾ ثابت قدم رهيا) نماز قائم رکي جيڪو رزق اسان کين ڏنو آهي تنهن مان (خدا جي راهه ۾) مخفي طرح توڙي ظاهرظهور خرچ ڪندا رهيا. هنن برائيءَ جي مقابلي ۾ برائي نه ڪئي، بلڪ چڱائيءَ جي هلت ڪئي. بيشڪ اهي ئي ماڻهو آهن جن جي لاءِ عاقبت جو گهر (تيار رکيل) آهي.“

جنت جي اها زندگي مومن ماڻهوءَ جي لاءِ رحمت جي ڪمال زندگي هوندي جو اتي الله تعالىٰ پنهنجي ٻانهن ڏي رحمت ڀري نيڻن نهار ڪندو ۽ انهن سان ڳالهيون ڪندو. فالحمدلله رب العالمين

**